

สถานะ และความสำคัญของวิชาสังคมศึกษาระดับมัธยมศึกษา ในการสร้างพลเมือง
หลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516*

The status and importance of social studies in the creation of the citizens
after the events of October 14, 1973

เอกชัย ภูมิระริน (Akkachai Poomrarueng)**

บทคัดย่อ

บทความวิจัยเรื่องสถานะ และความสำคัญของวิชาสังคมศึกษาในการสร้างพลเมืองหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 มีวัตถุประสงค์ที่จะศึกษาถึงสถานะ และความสำคัญของวิชาสังคมศึกษาโดยเน้นวิชาหน้าที่พลเมืองซึ่งเป็นวิชาย่อยในหมวดวิชาสังคมศึกษาระดับชั้นมัธยมศึกษาในช่วงหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 ซึ่งเป็นยุคเปลี่ยนผ่านที่นำไปสู่ความแปลกแยกทางความคิดในหมู่นักเรียน นิสิต นักศึกษา และประชาชนผู้เป็นผลผลิตของระบบการศึกษาสมัยใหม่ โดยระบบการศึกษาที่รัฐได้ดำเนินการนั้นย้อนแย้งกับสถานการณ์ทางการเมืองที่แท้จริงของประเทศ เพื่อให้ทราบว่าวิชาสังคมศึกษามีสถานะ และความสำคัญต่อการสร้างพลเมืองภายหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 ซึ่งมีปรากฏการณ์ทางสังคมที่ได้แสดงให้เห็นถึงประเด็นดังกล่าวอย่างชัดเจน

ผลการวิจัยพบว่า วิชาสังคมศึกษามีฐานะเป็นสื่อกลางในการสร้างเสริมความรู้ แนวคิดทางการเมือง และคุณลักษณะความเป็นพลเมืองดีในแบบที่รัฐต้องการ ตามกรอบแนวคิดของหลักสูตรการศึกษาสมัยใหม่ที่รัฐกำหนดขึ้นมาตั้งแต่สมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ และยังคงฐานะเช่นนี้เรื่อยมาจนถึงเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 ซึ่งเป็นจุดเปลี่ยนที่นำไปสู่การปฏิรูปการศึกษาในเวลาต่อมา และพบว่าเกิดการปรับปรุงหลักสูตรเพียงเฉพาะหมวดวิชาสังคมศึกษา เพื่อขยายกรอบแนวคิดในการสร้างพลเมืองดีที่พึงปรารถนาเพื่อให้สอดคล้องกับบริบททางการเมืองของประเทศ

คำสำคัญ : วิชาสังคมศึกษา, สร้างพลเมือง

* บทความนี้ปรับปรุงจากวิทยานิพนธ์เรื่อง หนังสือเรียนสังคมศึกษา ภาพสะท้อนความต้องการของรัฐ พ.ศ.2503 - พ.ศ.2555 ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร ปีการศึกษา 2557

This article updates from A SOCIAL STUDY TEXT BOOK : THE REFLECTION OF STATE REQUIREMENT, 1960-2012. A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree Master of Arts Program in Historical Studies Department of History Graduate School, Silpakorn University Academic Year 2014

** นักศึกษาระดับปริญญาโท สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศึกษา คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร E-mail: panyo034@gmail.com โดยมีผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วรางคณา นิพัทธ์สุขกิจ เป็นที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์

Graduate students Department of History Faculty of Arts, silpakorn University by E-mail: panyo034@gmail.com ASST.PROF.WARANGKANA NIBHATSUKIT a thesis advisor.

Abstract

A research document about status and importance of social studies to create citizens after the October 14, 1973 aims to study the status and the importance of the social studies, emphasizing Civics Duty which is a minor subject of social studies category in high school. In the latter event of October 14, 1973, which is the transition that led to the alienation of ideas among students and people who are a product of modern education system. The education system that the state was managing was contradictory to the real political situation of the country in order to know that social studies have a status and an importance of creating a citizen after October 14, 2516 and there was a social phenomenon that demonstrated such issues manifestly.

The results showed that social studies as a medium to build the knowledge, political concepts and the characteristics of good citizens as the state requires. According to the conceptual framework of the modern curriculum which the state established since Field Marshal Sarit Thanarat's period and had remained its status until the events of October 14, 2516 which was the turning point that led to the reform of education later and it was found that there is an adjustment only in social studies curriculum in order to expand the concept of creating desirably good citizens to comply with the political context of the country.

Keywords : social studies, create citizens

บทนำ

การเมืองกับการศึกษามีระบบความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกันมาโดยตลอด การศึกษาถือเป็นเครื่องมือของฝ่ายการเมือง หรือรัฐบาลในการสร้างพลเมืองให้มีความรู้ แนวคิด ทักษะคติในแบบที่รัฐต้องการ โดยที่ฝ่ายการเมืองได้ใช้อำนาจรัฐในการกำหนดหลักสูตรการศึกษา เพื่อเป็นกรอบโครงในการผลิตหนังสือเรียนอีกทอดหนึ่ง ทั้งนี้เพื่อเป็นการขยายภาพ หรือแนวคิดที่รัฐต้องการลงสู่ประชาชนผ่านระบบการศึกษาได้โดยง่าย

นับตั้งแต่สมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็นนายกรัฐมนตรีได้ประกาศใช้หลักสูตรมัธยมศึกษา พ.ศ.2503 ซึ่งเป็นหลักสูตรการศึกษาแผนใหม่ที่รัฐบาลได้นำแนวทางการจัดการศึกษาของสหรัฐอเมริกามาใช้ในประเทศไทย¹ เพื่อให้สอดคล้องกับแนวนโยบายทางการเมืองระหว่างประเทศที่รัฐบาลไทยได้ดำเนินนโยบายอย่างใกล้ชิดกับสหรัฐอเมริกา เพื่อต่อต้านการขยายตัวของลัทธิคอมมิวนิสต์ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งการดำเนินนโยบายดังกล่าวถือเป็นการเผยแพร่แนวคิดเสรีนิยมประชาธิปไตยที่มีแนวนโยบายตรงกันข้ามกับ

¹สุมน อมรวิวัฒน์, “หนังสือแบบเรียนสังคมศึกษามนตราที่คลายความขลัง,” **ปาจารย์สาร** 3, 9 (มกราคม – มีนาคม 2517) :

การขยายตัวของลัทธิคอมมิวนิสต์ในประเทศไทย² หากแต่ในความเป็นจริงรัฐบาลได้ใช้อำนาจในการจำกัดสิทธิเสรีภาพ ในทางการเมืองของประชาชนส่งผลให้เกิดความย้อนแย้งทางความคิดจนนำไปสู่เหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 นอกจากนี้รัฐบาลยังได้ใช้อำนาจพิเศษตามธรรมนูญปกครองราชอาณาจักร ในการระงับยับยั้ง หรือป้องกันการแสดงความคิดเห็นทางการเมือง ทั้งนี้การกระทำในลักษณะที่กล่าวมานี้มิได้สิ้นสุดไปพร้อมกับการเสียชีวิตของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ แต่ยังคงดำเนินเรื่อยมาจนสิ้นสุดยุคจอมพลถนอม กิตติขจร

เหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 ได้ปลุกกระแสสังคมไทยให้ตื่นตัวทางการเมือง การชุมนุมเรียกร้องที่ประชาชนเข้าใจว่าเป็นการกระทำที่ถูกต้องตามอุดมการณ์ประชาธิปไตยได้ถูกนำมาใช้อย่างแพร่หลายไม่เพียงเฉพาะกลุ่มนักเรียน นิสิต นักศึกษาเท่านั้น แต่ยังมี การชุมนุมของกลุ่มเกษตรกร กลุ่มแรงงาน ฯลฯ และปรากฏการณ์ทางการเมืองที่เกิดขึ้นนั้นนอกจากเป็นผลจากระบบการศึกษาตามแบบเสรีนิยมที่ขัดแย้งกับสภาพการณ์จริงที่เป็นแบบเผด็จการแล้ว ประเด็นที่น่าสนใจคือหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 ได้เกิดเหตุการณ์ต่างๆ ที่นำไปสู่การปรับปรุงหลักสูตรการศึกษาของชาติ และวิชาสังคมศึกษามีสถานะ และความสำคัญในการสร้างพลเมืองให้เป็นไปตามที่รัฐต้องการอย่างไร

บทความนี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาถึงถึงสถานะ และความสำคัญของวิชาสังคมศึกษาโดยเน้นวิชาหน้าที่พลเมืองซึ่งเป็นวิชาย่อยในหมวดวิชาสังคมศึกษาระดับชั้นมัธยมศึกษา ในช่วงหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 ดังนั้นเพื่อให้เข้าใจถึงความสัมพันธ์ระหว่างวิชาสังคมศึกษาและเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 จะได้กล่าวถึงภาพรวมของวิชาสังคมศึกษาในหลักสูตรประโยคมัธยมศึกษา พ.ศ.2503 ซึ่งเป็นหลักสูตรที่บังคับใช้ในชวงก่อนหน้า

วิชาสังคมศึกษาในหลักสูตรประโยคมัธยมศึกษา พ.ศ.2503

หมวดวิชาสังคมศึกษามีขอบข่ายเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์ และสิ่งแวดล้อม มีความมุ่งหมายสำคัญในการสร้างพลเมืองดี มีทัศนคติอันพึงปรารถนา สามารถอยู่ และทำงานร่วมกับหมู่คณะได้ด้วยดี³ ในหลักสูตรนี้ปรากฏวิชาหน้าที่พลเมืองซึ่งเป็นหนึ่งในวิชาย่อยในหมวดวิชาสังคมศึกษา ในระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นระบุหัวข้อที่จะต้องสอนเหมือนกันทั้งสามระดับชั้น มีเนื้อหาที่เกี่ยวกับสถาบันพระมหากษัตริย์ หน้าที่ของพลเมือง ความมั่นคงของชาติในหลากหลายมิติ⁴ เท่ากับว่าตลอดระยะเวลา 3 ปีนี้วิชาสังคมศึกษาได้ทำหน้าที่ในการเน้นย้ำพร่ำสอนให้นักเรียนได้ตระหนักในความสำคัญตามเนื้อหาที่รัฐในฐานะผู้บังคับใช้หลักสูตรกำหนดขึ้น ส่วนในระดับมัธยมศึกษาตอนปลายนอกจากจะเป็นการปลูกฝังแนวคิดเช่นเดียวกับระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นแล้ว ยังได้

²ไพฑูริย์ สีนลาร์ตน์, การศึกษาเพื่อความเป็นธรรม เสรีภาพและประชาธิปไตย เอกสารการสอนชุดวิชาภาษาไทยกับการปรับประเทศไทยให้ทันสมัยหน่วยที่ 10 - 15. (นนทบุรี:โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2534), 44 - 45.

³กระทรวงศึกษาธิการ, หลักสูตรประโยคมัธยมศึกษาตอนต้น (ม.ศ.1-2-3) พุทธศักราช 2503. (กรุงเทพฯ : (ม.ป.พ.), 2508, 1.

⁴เพ็งอ้ง, 18.

ขยายเนื้อหาให้ลึกยิ่งขึ้นโดยเฉพาะเรื่องการปกครองระบอบรัฐธรรมนูญที่ได้กล่าวถึงอำนาจอธิปไตย ความสงบภายในประเทศ และการป้องกันประเทศ เป็นต้น

แต่ด้วยระยะเวลาในการบังคับใช้หลักสูตรที่ยาวนานกว่า 10 ปี ทำให้เนื้อหาในหลักสูตรไม่สอดคล้องกับบริบททางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมที่เป็นจริงของประเทศ ดังที่ปรากฏในงานศึกษาของ ดวงกมล วานิช ที่ได้ศึกษาความคิดเห็นของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นในโรงเรียนสาธิตต่อการสอนวิชาหน้าที่พลเมือง พบว่าเนื้อหาที่นักเรียนมีความสนใจมากที่สุดคือ การครองตนในวัยรุ่น และการปกครองระบอบประชาธิปไตย ประเด็นสำคัญที่พบจากงานศึกษาของดวงกมล คือ นักเรียนมีความเห็นว่าหนังสือแบบเรียนล้าสมัย เข้าใจยาก เหตุการณ์ปัจจุบันไม่ตรงตามหนังสือ⁵ งานศึกษาของดวงกมลยังได้สะท้อนให้เห็นความต้องการในการเรียนเรื่อง การเมือง เปรียบเทียบระหว่างประชาธิปไตย – สังคมนิยม – คอมมิวนิสต์ ซึ่งถือเป็นปรากฏการณ์ทางความคิดของเยาวชนที่ไม่สอดคล้องกับสภาพการณ์ทางการเมืองที่แท้จริงของประเทศ

อาจกล่าวได้ว่าการใช้หลักสูตรต่อเนื่องยาวนานนี้ ทำให้หนังสือแบบเรียนมีความล้าสมัย และเป็นการปิดกั้นนักเรียนจากบริบทของช่วงเวลาในขณะนั้น ทำให้ในที่สุดเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้เกิดเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516

บริบททางการเมือง และการต่อสู้ทางอุดมการณ์ หลังเหตุการณ์ 14 ตุลา 2516

หลังจากเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 นิสิตนักศึกษาซึ่งถือเป็นพลังหลักในการชุมนุมเรียกร้องประชาธิปไตยและขับไล่ระบอบเผด็จการ เนื่องจากมีศักยภาพในการรวมกลุ่มสูง⁶ มีองค์กรประสานงานกลาง คือ ศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย สามารถเป็นผู้นำในการระดมพลังกรรมกรและชาวนา⁷ ได้มีการแสดงออกทางการเมืองอย่างเต็มที่ มีการแสดงความคิดเห็นทางการเมืองโดยเสรี ทั้งฝ่ายที่เห็นด้วยกับประชาธิปไตยหรือมีความนิยมในลัทธิการเมืองอื่น มีการใช้สิทธิ เสรีภาพเกินขอบเขต การชุมนุมประท้วง นัดหยุดงาน เดินขบวน ถูกนำมาใช้ในทุกเรื่องเมื่อเกิดข้อขัดแย้งในสังคมหรือองค์กรต่างๆ โดยส่วนมากมีนิสิต นักศึกษาเป็นผู้นำในการชุมนุมแทบทั้งสิ้น ซึ่งมักจะมีภาพของการกระทบกระทั่ง หรือใช้ความรุนแรง⁸ วัฒนธรรมทางการเมืองของนักศึกษาในช่วงหลัง 14 ตุลาคม 2516 นี้ยังคงมีลักษณะเป็นอำนาจนิยม ปลูกระดมมวลชน มิได้เป็นไปตามกระแสประชาธิปไตยอย่างแท้จริง

⁵ ดวงกมล วานิช, “ความคิดเห็นของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นในโรงเรียนสาธิตต่อการสอนวิชาหน้าที่พลเมือง” วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2517, บทคัดย่อ.

⁶ สุจิต บุญบงการ, การพัฒนาทางการเมืองไทย: ปฏิสัมพันธ์ระหว่างทหาร สถาบันการเมือง และการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชน. (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2537), 189 – 199.

⁷ สุกิจ เจริญรัตนกุล, บรรณาธิการ, วัฏจักรการเมืองไทย: การเลือกตั้ง – รัฐประหาร. (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, 2529), 23 – 24.

⁸ สุจิต บุญบงการ, การพัฒนาทางการเมืองไทย: ปฏิสัมพันธ์ระหว่างทหาร สถาบันการเมือง และการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชน. (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2537), 71.

นอกจากนั้นกระแสประชาธิปไตยตามแบบ “อุดมคติ” ก็ยังไม่เข้าใจในความเป็นประชาธิปไตยอย่างถ่องแท้ ยังได้แพร่ไปยังระดับมัธยมศึกษา ที่พบว่ามีการร้องเรียนมายังกระทรวงศึกษาธิการอยู่หลายกรณี อาทิ การแต่งกาย การตัดผม การประท้วงระเบียบข้อบังคับต่างๆ หรือแม้กระทั่งการโยกย้ายผู้บริหารโรงเรียนที่ไม่เป็นธรรม ความเคารพนับถือในตัวครูอาจารย์เริ่มเสื่อมคลายลง อีกทั้งยังมีการชุมนุมประท้วงภายในโรงเรียน หรือเดินขบวนไปยังศาลากลางจังหวัดหรือแม้กระทั่งกระทรวงศึกษาธิการ โดยที่รัฐบาลต้องดำเนินการแก้ไขปัญหาในกรณีนี้อยู่ตลอดเวลา⁹ ตำรวจหรือทหารไม่กล้าที่จะใช้กฎหมายหรือกำลังในการจัดการสถานการณ์ โดยใช้วิธีผ่อนปรนให้เหตุการณ์เป็นระเบียบเรียบร้อย ปรากฏการณ์ทางการเมืองแบบอุดมคติที่ยังคลุมเครือนี้ถูกสังคมในช่วงเวลานั้นวิจารณ์ว่าเป็นผลผลิตทางการศึกษาที่สังคมไม่พึงปรารถนา อีกทั้งระบบการศึกษาได้ถูกมองว่าเป็นต้นตอของปัญหาทั้งหมด การศึกษามีได้เป็นการเตรียมคนให้เข้าสู่ประชาธิปไตยหรือทางการเมืองอย่างแท้จริงมีผู้วิจารณ์สังคมในช่วง พ.ศ.2516 ว่า สังคมเสื่อมทรามเพราะเด็กขาดอุดมการณ์แห่งชาติ¹⁰ แม้กระทั่งการศึกษาถูกภัยมืดที่แฝงตัวมาอย่างเร้นลับในรูปนักบุญใจบาบคอยยุยงบ่อนทำลายให้แตกแยกกันเอง¹¹ ถ้ามีการแก้ไขปัญหาทางการศึกษาย่อมส่งผลให้สถานการณ์ความไม่สงบทางการเมืองและความแตกแยกต่างๆ สามารถกลับสู่เสถียรภาพได้โดยเร็ว¹²

ภาพสะท้อนที่สังเกตได้จากการวิจัยครั้งนี้คือการเมืองมีบทบาทสำคัญในฐานะผู้กำหนด “แผนแม่บททางการศึกษาของชาติ” ซึ่งอาจจะมีชื่อเรียกที่แตกต่างกันตามยุคสมัย อาทิ โครงการศึกษา แผนการศึกษาชาติ หรือแผนการศึกษาแห่งชาติ โดยที่แผนแม่บทนั้นได้กำหนดระบบการศึกษา หลักสูตร งบประมาณทางการศึกษา การบริหารราชการ และย่อนำไปสู่การแทรกแซงจากฝ่ายการเมืองโดยเฉพาะนักการเมืองสู่ระบบการศึกษา และพบว่ามีข้อขัดแย้งระหว่างนักการเมืองกับนักวิชาการ นักการศึกษา¹³ ทั้งในการแทรกแซงการทำงาน การก้าวล่วงงานข้าราชการประจำของนักการเมือง เป็นต้น จนมีการกล่าวว่าการประชาธิปไตยได้แพร่ไปในทุกวงการไม่เว้นวงการการศึกษา ซึ่งสุนีย์ สินธุเดชะได้กล่าวว่าเป็นผลมาจากอุดมการณ์ทางการเมือง การปฏิวัติวัฒนธรรมได้เริ่มแพร่เข้ามาสู่สถานศึกษา¹⁴ โดยเป็นการรับแนวคิดทางการเมืองในยุคปฏิวัติวัฒนธรรมในประเทศจีน ซึ่งเกิดขึ้นในช่วงเวลาใกล้เคียงกันมาเป็นตัวแบบในการแสดงออกทางการเมืองที่มีความรุนแรง มีการแสดงเชิงสัญลักษณ์ อาทิ การเผาตำราเรียน การวิพากษ์ครูอาจารย์ ซึ่งไม่เคยเกิดปรากฏการณ์ขึ้นในสังคมไทยมาก่อน

⁹ จรูญ วงศ์สายัณห์, ระบบการศึกษาไทยในระบอบรัฐธรรมนูญ ช่วง พ.ศ.2475 – 2520 (กรุงเทพฯ: ม.ป.ท., 2532. อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพพระนครนายจรูญ วงศ์สายัณห์ ณ เมรุหลวงหน้าพลับพลาอิสริยาภรณ์ 8 พฤษภาคม 2532), 79 – 80.

¹⁰ สวัสดิ์ สุวรรณอักษร, “วิธีส่งเสริมให้เด็กมีอุดมการณ์แห่งชาติ,” ประชาศึกษา 24 (กุมภาพันธ์ 2516): 4 – 10.

¹¹ อุดร บุญโพธิ์จรณ์, “โลกเปลี่ยนแล้วการศึกษาของเราจะไม่เปลี่ยน?,” วิทยาสาร 22 (ธันวาคม 2514): 44.

¹² ลิปพนนท์ เกตุทัต, การศึกษากับความมั่นคงแห่งชาติ – การปฏิรูปการศึกษา. (เอกสารวิจัยส่วนบุคคลในลักษณะวิชาสังคมจิตวิทยา วิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร รุ่นที่ 18, 2518 – 2519), 28.

¹³ นันทินี [นามแฝง], “ทำไมต้องปฏิรูปการศึกษา,” วิทยาสาร 73 (ธันวาคม 2517): 10 – 12.

¹⁴ สุนีย์ สินธุเดชะ, การศึกษาและการวิเคราะห์แบบเรียนภาษาไทยระดับมัธยมศึกษาตอนต้นและตอนปลาย (จินตตามณี – หลักสูตรพุทธศักราช 2521 และ 2524). ภาควิชาสังคมศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525, 2 – 3. (อัดสำเนา)

การนี้ผู้วิจัยสามารถสรุปได้ว่านักการเมืองซึ่งถืออำนาจรัฐ มีส่วนสำคัญในการกำหนดกรอบแนวทางการจัดการศึกษาของชาติ ทั้งในด้านหลักสูตร โครงสร้างการบริหารราชการ งบประมาณ ซึ่งถือเป็นหลักสำคัญในการจัดการศึกษาที่บรรดาข้าราชการ หรือผู้มีส่วนเกี่ยวข้องต้องนำมาปฏิบัติในฐานะกลไกของรัฐ นอกจากนี้ นักการเมืองยังมีบทบาทในการแทรกแซงการปฏิบัติหน้าที่ของนักวิชาการ ซึ่งหมายถึงนักการเมืองที่ถืออำนาจรัฐ ได้ติดตามการดำเนินงานของข้าราชการหรือผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการศึกษา เพื่อกำกับติดตามให้ได้ผลผลิตทางการศึกษาที่สอดคล้องกับความต้องการของรัฐ โดยที่หลักสูตรการศึกษาได้เป็นกรอบโครงในการกำหนดเนื้อหาที่จะถ่ายทอดลงสู่ประชาชนได้ทั่วถึงโดยเฉพาะในรูปแบบหนังสือเรียน ที่รัฐยังคงมีหน้าที่ในการตรวจคัดกรองก่อนที่จะสามารถเผยแพร่ได้อีกชั้นหนึ่ง เพราะฉะนั้นหลักสูตรกับหนังสือเรียน โดยเฉพาะหนังสือเรียนสังคมศึกษา สำหรับการวิจัยในครั้งนี้จึงเป็นสิ่งที่สามารถนำมาเป็นข้อมูลเชื่อมโยง เพื่อวิเคราะห์หาความต้องการของรัฐที่ปรากฏในหลักสูตรการศึกษาและหนังสือแบบเรียนสังคมศึกษาในแต่ละยุคสมัย และสิ่งที่เกิดขึ้นนี้เองได้นำไปสู่การปฏิรูปการศึกษาหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516

ความเคลื่อนไหวทางการศึกษาที่เป็นผลจากเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516

เหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 ได้นำไปสู่การทบทวนแนวทางการศึกษาของชาติครั้งใหม่ท่ามกลางบรรยากาศของประชาธิปไตยที่เต็มไปด้วยสิทธิเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น สามารถวิเคราะห์ได้ 5 กรณีดังนี้

1. ข้อเสนอของคณะกรรมการวางพื้นฐานเพื่อปฏิรูปการศึกษา
2. โครงการส่งเสริมการเผยแพร่ประชาธิปไตยโดยการอนุมัติของคณะรัฐมนตรี
3. การสัมมนาเรื่องการศึกษาเพื่อมวลชน จัดโดยกรมวิชาการ
4. การเปลี่ยนแปลงหลักสูตรประโยคมัธยมศึกษาตอนปลาย พ.ศ.2503
5. การจัดนิทรรศการฆ่าแหล่หลักสูตร ณ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์

1. ข้อเสนอของคณะกรรมการวางพื้นฐานเพื่อปฏิรูปการศึกษา

รายงานฉบับสมบูรณ์ของคณะกรรมการวางพื้นฐานเพื่อปฏิรูปการศึกษา ได้เสนอให้ปรับปรุงเปลี่ยนแปลงเนื้อหาสาระและกระบวนการเรียนรู้ โดยมุ่งเน้นให้มีการปรับหลักสูตรมัธยมศึกษาซึ่งถือว่าเป็นกระบวนการสร้างพลเมืองในช่วงก่อนที่จะเข้าสู่ระดับอุดมศึกษา โดยเห็นความสำคัญของวิชาสังคมศึกษาซึ่งมีเนื้อหาวิชาที่สัมพันธ์กับการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และมีหน้าที่สำคัญในการผลิตพลเมืองให้พร้อมสำหรับการปกครองระบอบประชาธิปไตย¹⁵ ทั้งนี้ได้มีข้อคิดเห็นเกี่ยวกับวิชาสังคมศึกษาว่ารัฐบาลควรมีบทบาทในการวางแผนการศึกษาทางการเมืองในแนวทางใดแนวทางหนึ่ง โดยคำนึงถึงเสรีภาพทางความคิดของบุคคล และรัฐจะต้องมุ่งเน้นการสร้างวัฒนธรรมการเมืองด้วยการวางหลักสูตรและวิธีการสอนให้สอดคล้องกับวัฒนธรรมการเมืองในแบบที่รัฐต้องการ ทั้งโดยทางตรงตามที่ปรากฏในการสอนรายวิชาและโดยทางอ้อมด้วยกิจกรรมต่างๆ

¹⁵Bob L. Taylor, "Is Citizenship Education Obsolated?," *Education Leadership* 31 (February 1974), p.447
อ้างถึงใน พรศักดิ์ ผ่องแผ้วและสายทิพย์ สุกดีพันธ์, *การเมืองของเด็ก กระบวนการสังคมประกิตทางการเมือง*. (กรุงเทพฯ : เจ้าพระยาการพิมพ์, 2526), 97 - 98.

ที่สอดแทรกลงไปในรายวิชา ทั้งนี้ในกระแสนิยมทางการศึกษาของปัญญาชนไทยในช่วงเวลานั้น พัฒนาการทางการเมืองย่อมหมายถึงการปลูกฝังแนวคิดเสรีประชาธิปไตยตามแบบตะวันตก¹⁶

2. โครงการส่งเสริมการเผยแพร่ประชาธิปไตยโดยการอนุมัติของคณะรัฐมนตรี

เมื่อวันที่ 15 มกราคม 2517 คณะรัฐมนตรีได้อนุมัติให้ทบวงมหาวิทยาลัยจัดทำโครงการส่งเสริมการเผยแพร่ประชาธิปไตยขึ้นโดยมีผู้แทนจากส่วนราชการต่างๆ อาทิ กรมการปกครองกรมการพัฒนาชุมชน ฯลฯ มาปฏิบัติงานร่วมกับนิสิต นักศึกษาที่อาสาสมัครเข้าร่วมโครงการฯ¹⁷ โดยในส่วนของกระทรวงศึกษาธิการซึ่งรับผิดชอบจัดการศึกษาในระดับต่ำกว่าอุดมศึกษาได้สนองตอบนโยบายรัฐบาลอย่างเร่งด่วน สังเกตได้จากถ้อยแถลงของนายเกรียงกีรติกรรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ ที่มีต่อผู้แทนศูนย์กลางนักเรียนแห่งประเทศไทยซึ่งมีนโยบายเกี่ยวกับการส่งเสริมประชาธิปไตยในโรงเรียน¹⁸ สะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของการศึกษาอบรมเพื่อสร้างพลเมืองดีในสังคมประชาธิปไตย โดยถือเอาโรงเรียนเป็นแหล่งส่งเสริมประชาธิปไตยที่สำคัญ ซึ่งสามารถดำเนินการให้สำเร็จได้ก็ด้วยการปรับปรุงหลักสูตรและเนื้อหาในหนังสือเรียนทุกระดับชั้น

3. การสัมมนาเรื่องการศึกษาเพื่อมวลชน จัดโดยกรมวิชาการ

กรมวิชาการได้จัดโครงการสัมมนาเรื่องการศึกษาเพื่อมวลชน เมื่อวันที่ 4 – 7 สิงหาคม 2517 ผลการสัมมนาสรุปว่าควรมีการปรับปรุงหลักสูตรและแผนแก้ไขแบบเรียนของกรมวิชาการ เพื่อสนองตอบต่อกระแสสังคม หลังจากเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 ซึ่งถือเป็นการเปลี่ยนแปลงโดยฉับพลัน¹⁹ แต่ทว่าการปรับปรุงแบบเรียนนั้นต้องทำแบบค่อยเป็นค่อยไป เพราะหากมีการเปลี่ยนแปลงโดยทันทีย่อมเกิดช่องว่าง กล่าวคือความรู้ ความคิดของนักเรียนจะไม่ปะติดปะต่อ การถูกเปลี่ยนแปลงโดยกะทันหันย่อมเกิดความสับสน ซึ่งไม่เป็นผลดีต่อสังคมในภาพรวม²⁰

เนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับการสร้างพลเมืองในหลักสูตรมัธยมศึกษา พ.ศ.2503 ที่บังคับใช้ในวงก่อนเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 นั้นปรากฏเนื้อหาเกี่ยวกับระบอบประชาธิปไตย หรือที่เรียกว่าระบอบรัฐธรรมนูญในหลักสูตร และหนังสือเรียน ย่อมกระตุ้นความอยากรู้ อยากรเรียนของนักเรียนซึ่งในช่วงวัยมัธยมศึกษาถือเป็นวัยแห่งการเรียนรู้ที่สำคัญ ดังที่ปรากฏในงานศึกษาของดวงกมล วาณิช ซึ่งแม้กลุ่มเป้าหมายในการศึกษาจะเป็น

¹⁶วิชัย ตันศิริ, “การศึกษากับการพัฒนาความคิดทางการเมือง,” *ศูนย์ศึกษา* 18 (ตุลาคม – ธันวาคม 2515), 92 – 99.

¹⁷คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, “โครงการศูนย์ส่งเสริมการเผยแพร่ประชาธิปไตย,” *วารสารการศึกษาแห่งชาติ* 9 (กุมภาพันธ์ – มีนาคม 2517), 91 – 93.

¹⁸คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, “การส่งเสริมประชาธิปไตยในโรงเรียน,” *วารสารการศึกษาแห่งชาติ* 10 (มิถุนายน – กรกฎาคม 2517), 155.

¹⁹คุณหญิงอัมพร มีสุข, “คำบรรยายเรื่องแนวคิดบางประการเกี่ยวกับการปฏิรูปการศึกษา,” ณ ห้องประชุมศุภมิตร วันที่ 29 มิถุนายน 2517 ใน *การสัมมนาเรื่องการศึกษาเพื่อมวลชน ณ โรงแรมสมิทธา สงขลา วันที่ 4 – 7 สิงหาคม 2517 กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ.* (กรุงเทพฯ : ประเสริฐการพิมพ์), 2517, 277.

²⁰กรมวิชาการ, “แผนแก้ไขแบบเรียนของกรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ,” *วารสารห้องสมุด* 18 (กรกฎาคม – สิงหาคม 2517), 349 – 350..

นักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนต้นก็ตาม หากแต่กระแสความคิดย่อมขยายตัวขึ้นตามลำดับเวลาและเคลื่อนตามตัวนักเรียนไปสู่ช่วงวัยต่อไปอย่างแน่นอน ประกอบกับความคิดของคนในสังคมต่างมองว่าระบบการศึกษาส่งผลให้การผลิผลเมืองไม่ดีตามที่พึงปรารถนา

จากที่กล่าวมาพบว่าบริบททางการเมืองของไทยมีผลโดยตรงต่อการจัดการศึกษา การส่งผ่านความรู้ความคิดทางการเมืองยังคงปรากฏอยู่ในหนังสือเรียนซึ่งถอดแนวคิดในการถ่ายทอดเนื้อหาออกมาจากหลักสูตรการศึกษา และปัจจัยต่างๆ ได้หลอมรวมกันจนนำไปสู่เหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 กล่าวคือการที่รัฐบาลมิได้ปรับปรุงชุดความรู้ หรือหลักสูตรการศึกษาซึ่งเป็นกรอบแนวคิดในการผลิตหนังสือเรียนให้เหมาะสมกับกาลสมัย จนเกิดการปะทุทางความคิดที่สั่งสมอยู่ในหมู่นิสิต นักศึกษา หรือนักเรียนมัธยม ที่สังคมทั่วไปถือว่าเป็นผลผลิตของแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2503 ที่แม้รัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ และรัฐบาลจอมพลถนอม กิตติขจรจะให้ความสำคัญต่อการจัดการศึกษาอย่างมาก หากแต่ในความจริงรัฐบาลก็ได้พยายามจำกัดกรอบความคิดทางการเมืองของผู้เรียน และมุ่งเน้นไปที่การพัฒนาเศรษฐกิจจนเกิดภาวะเสียสมดุลระหว่างการเมือง และเศรษฐกิจ อันนำไปสู่ความขัดแย้งทางความรู้ ความคิด ในหมู่ประชาชนกับรัฐบาลในที่สุด

4. การเปลี่ยนแปลงหลักสูตรประโยคมัธยมศึกษาตอนปลาย พ.ศ.2503

ด้วยกระแสทางการเมืองตามระบอบประชาธิปไตยที่กำลังเบ่งบานไปทั่วทุกหัวระแหงของสังคม ทั้งการชุมนุมเรียกร้องทางการเมือง กลุ่มเกษตรกร แรงงาน ฯลฯ โดยที่กลุ่มนักเรียน นิสิต นักศึกษา ได้เข้าไปมีบทบาททั้งในฐานะแกนนำ และสมาชิกในกลุ่มก่อนทางการเมืองต่างๆ และยังคงมีเหตุการณ์ความวุ่นวายทางการเมืองในช่วงหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 จนกระทั่งเมื่อเดือนมีนาคม พ.ศ.2518 สมัยรัฐบาล ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช นายนิพนธ์ ศศิธร รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ เกิดการเปลี่ยนแปลงหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนปลาย โดยให้เหตุผลในการเปลี่ยนแปลงหลักสูตรครั้งนี้ว่า หลักสูตรประโยคมัธยมศึกษาตอนปลายฉบับเดิมนั้นมีเนื้อหาและลักษณะยึดมั่นในแบบอนุรักษนิยม²¹ การที่จะรอให้มีการปฏิรูปการศึกษาตั้งแต่ระดับพื้นฐานขึ้นมาเป็นลำดับนั้นย่อมไม่ทันต่อการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง เศรษฐกิจและสังคม ดังนั้นจึงได้มีคำสั่งให้ใช้หลักสูตรประโยคมัธยมศึกษาตอนปลาย พ.ศ.2518 ลงวันที่ 8 มกราคม 2518²²

ทั้งนี้เมื่อข้อสังเกตว่าในจุดหมายของหลักสูตรนี้สะท้อนกระแสบริบททางการเมืองในช่วงก่อนหน้าอย่างชัดเจนเห็นได้จากจุดเน้นทางการเมือง โดยเฉพาะจุดหมายของหลักสูตรข้อ 1 ที่ว่า “เพื่อให้เป็นพลเมืองดีมีศีลธรรม รู้จักสิทธิหน้าที่ รู้จักแก้ปัญหาด้วยสันติวิธี ตลอดจนมีทัศนคติในการเสริมสร้างความเป็นธรรมในสังคมประชาธิปไตย”²³ ซึ่งในหลักสูตรประโยคมัธยมศึกษาตอนปลาย พุทธศักราช 2518 มีการขยายภาพแนวคิดการ

²¹ จรูญ วงศ์สายัณห์, ระบบการศึกษาไทยในระบอบรัฐธรรมนูญ ช่วง พ.ศ.2475 - 2520. อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพพระนครนายจรูญ วงศ์สายัณห์ ณ เมรุหลวงหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ 8 พฤษภาคม 2532, 92.

²² คำสั่งกระทรวงศึกษาธิการ ที่ วก.10/2518 เรื่อง ให้ใช้หลักสูตรประโยคมัธยมศึกษาตอนปลาย พุทธศักราช 2518 ลงวันที่ 8 มกราคม 2518

²³ กระทรวงศึกษาธิการ, หลักสูตรประโยคมัธยมศึกษาตอนปลาย พุทธศักราช 2518. (กรุงเทพฯ : กระทรวงศึกษาธิการ), 2518, 1.

สร้างพลเมืองดีให้ชัดเจนยิ่งขึ้น มีการเน้นเรื่องของการแก้ปัญหาด้วยสันติวิธี ซึ่งผู้วิจัยสันนิษฐานว่ารัฐบาลคำนึงถึงบริบททางการเมืองที่มีการชุมนุมประท้วง การเรียกร้องต่างๆ ที่เกิดขึ้นอย่างแพร่หลายภายหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516

นอกจากนี้หลักสูตรประโยคมัธยมศึกษาตอนปลาย พุทธศักราช 2503 ความมุ่งหมายของหลักสูตร ข้อ 3 ระบุเพียงว่า “เพื่อให้เป็นพลเมืองดีมีทัศนคติอันพึงปรารถนา สามารถอยู่และทำงานร่วมกับหมู่คณะได้ดี”²⁴ ไม่ได้มีเรื่องของระบอบประชาธิปไตยปรากฏในความมุ่งหมายของหลักสูตร หากแต่ปรากฏเฉพาะในเนื้อหาในหมวดวิชาสังคมศึกษาเท่านั้น แตกต่างกับหลักสูตรประโยคมัธยมศึกษาตอนปลาย พุทธศักราช 2518 ซึ่งปรากฏข้อความเกี่ยวกับประชาธิปไตยทั้งในจุดประสงค์ของหมวดวิชาสังคมศึกษาในข้อ 5 และยังเป็นครั้งแรกที่กระแสนิยมประชาธิปไตยได้ปรากฏในจุดประสงค์ของหมวดวิชาอื่นๆ นอกเหนือจากหมวดวิชาสังคมศึกษา ได้แก่ หมวดวิชาภาษาไทยซึ่งในข้อ 7 “เพื่อให้สามารถใช้ภาษาเพื่อแสดงออกอย่างมีวิจารณ์ญาณตามวิถีทางแห่งประชาธิปไตย”²⁵ จากการเปลี่ยนแปลงที่ชัดเจนเกี่ยวกับหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนปลายย่อมแสดงให้เห็นว่ารัฐเริ่มตระหนักถึงการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่เกิดขึ้น และการสร้างพลเมืองดีในวิถีประชาธิปไตยที่ปรากฏในหลักสูตรนั้นมีได้เจาะจงไว้เฉพาะในวิชาสังคมศึกษาเท่านั้นอีกต่อไปแต่กระจายไปอยู่ตามวิชาอื่นดังปรากฏในวิชาภาษาไทยซึ่งไม่น่าจะเกี่ยวข้องกันเลย

5. การจัดนิทรรศการฆ่าแหละหลักสูตร ณ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์

หลังจากที่มีการประกาศใช้หลักสูตรประโยคมัธยมศึกษาตอนปลาย พุทธศักราช 2518 ได้ไม่นาน ศูนย์กลางนักเรียนแห่งประเทศไทย ศูนย์ครูแห่งประเทศไทย คณะครูศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และองค์การนักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ร่วมกันจัดนิทรรศการฆ่าแหละหลักสูตร ณ หอประชุมใหญ่ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เมื่อวันที่ 14 – 28 มีนาคม พ.ศ.2518 นิทรรศการนี้มีการวิพากษ์วิจารณ์ระบบการศึกษาไทยอย่างกว้างขวาง อีกทั้งมีการเสนอให้มีการสอนเพื่อสร้างจิตสำนึกทางการเมือง ไม่ใช่การกีดกันไม่ให้ นักเรียนมีส่วนเกี่ยวข้องกับการเมือง โดยการศึกษาต้องเป็นไปเพื่อคนส่วนใหญ่อย่างทั่วถึง และเท่าเทียม เพื่อลดช่องว่างและความเหลื่อมล้ำทางสังคม ผู้ศึกษาต้องได้รับความรู้ที่ถูกต้อง และให้การศึกษได้เสริมความรักชาติพร้อมกับเอื้ออำนวยความเป็นประชาธิปไตย²⁶

นอกจากงานนิทรรศการฆ่าแหละหลักสูตรที่ได้กล่าวไปแล้ว ยังปรากฏความเคลื่อนไหวทางการศึกษาที่เป็นผลมาจากความเข้าใจในประชาธิปไตยหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 โดยมีการอภิปรายถึงทิศทางของวรรณคดีไทยว่าควรมีการสอนต่อไปหรือไม่ หรือควรสร้างขึ้นใหม่ สถานการณ์ได้ทวีความรุนแรงขึ้น

²⁴ กระทรวงศึกษาธิการ, หลักสูตรประโยคมัธยมศึกษาตอนปลาย (ม.ศ.4-5-6) พุทธศักราช 2503. (กรุงเทพฯ : (ม.ป.พ.), 2508, ความมุ่งหมาย.

²⁵ กระทรวงศึกษาธิการ, หลักสูตรประโยคมัธยมศึกษาตอนปลาย พุทธศักราช 2518. (กรุงเทพฯ : กระทรวงศึกษาธิการ), 2518, 15.

²⁶ ประชาชาติรายสัปดาห์, “ฆ่าแหละหลักสูตรการศึกษาไทย,” นิทรรศการโฉมหน้าการศึกษา – ฆ่าแหละหลักสูตร ณ หอประชุมใหญ่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ประชาชาติ 2 (เมษายน 2518), 44 – 46.

ถึงกระทั่งมีการชุมนุมของนักเรียนระดับมัธยมศึกษาเพื่อเฝ้าวรรณคดีไทย โดยมีการวิพากษ์วิจารณ์ไปในทางเสียหายว่าไม่เอื้อต่อการพัฒนาประชาธิปไตย ซึ่งปรากฏการณ์นี้ได้แสดงให้เห็นว่าอุดมการณ์ในทางการเมืองในเรื่องความคิด วัฒนธรรมได้แพร่ขยายลงสู่สถานศึกษา²⁷ ด้วยเหตุนี้กระทรวงศึกษาธิการจึงได้มีคำสั่งเปลี่ยนแปลงเนื้อหาสาระในหนังสือแบบเรียนให้สอดคล้องกับแนวความคิดของนักเรียน โดยเฉพาะในวิชาภาษาไทย ได้มีการกำหนดแบบเรียนขึ้นใหม่ปรับปรุงเรื่องราวเกี่ยวกับวรรณคดีให้เหมาะสมบริบททางสังคมในช่วง พ.ศ.2518 – พ.ศ.2519²⁸ ขณะที่วิชาสังคมศึกษามีการเปลี่ยนแปลงแก้ไขเพิ่มเติมเล็กน้อย โดยเพิ่มเนื้อหาเกี่ยวกับภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้²⁹ เป็นรายวิชาเพิ่มเติมในส่วนของวิชาภูมิศาสตร์

จุดเปลี่ยนสำคัญที่ทำให้บทบาทในทางการเมือง อาทิ การชุมนุมเรียกร้อง การวิพากษ์วิจารณ์ สังคม ฯลฯ ของกลุ่มนักเรียน นิสิต นักศึกษา เบบางลงก็คือเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 ซึ่งผู้วิจัยพบว่าสิทธิเสรีภาพทางการเมือง ทางวิชาการ ถูกนำมาใช้อย่างแพร่หลายและพร่ำเพรื่อ จนถูกสังคมวิจารณ์ว่าเยาวชนเหล่านี้เป็นผลผลิตที่ไม่ดีของสังคม จนต้องมีการแก้ไขปรับปรุงดังที่กล่าวแล้ว ช่วงเวลาประมาณ 3 ปีนี้จึงเกิดปรากฏการณ์ในการปฏิรูปการศึกษา³⁰ ขึ้นมาหลากหลายรูปแบบ แต่จะสำเร็จหรือไม่ขึ้นอยู่กับการดำเนินงานของรัฐทั้งในฐานะผู้กำหนดนโยบาย และผู้ดำเนินการ โดยพบว่าแม้นักวิชาการที่มีฐานความคิดแบบสมัยใหม่จะพยายามปรับปรุงระบบการศึกษาเพียงใด แต่เมื่อไม่มีอำนาจรัฐเข้ามารองรับ ย่อมไม่สามารถใช้บังคับเป็นการทั่วไปได้ สังเกตได้จากการปรับปรุงหลักสูตรของกระทรวงศึกษาธิการที่สามารถเลือกที่จะสั่งการและบังคับได้อย่างรวดเร็ว แม้ในความจริงแล้วอาจไม่มีการเปลี่ยนแปลงในเชิงสาระมากเท่าใดก็ตาม

เพื่อให้เห็นถึงความสำคัญของวิชาสังคมศึกษาในการสร้างพลเมืองของรัฐในช่วง หลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 ได้ชัดเจนยิ่งขึ้น จะได้นำปรากฏการณ์ทางการเมืองที่คาบเกี่ยวต่อเนื่องกันได้แก่ เหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 มาวิเคราะห์ให้เห็นถึงแนวคิดของรัฐที่มีต่อวิชาสังคมศึกษา ในฐานะวิชาที่เป็นสื่อกลางในการสร้างเสริมความรู้ ความคิดทางการเมือง และการเป็นพลเมืองดีของรัฐ โดยจะได้นำเสนอ แนวคิด นโยบายทางการเมืองที่มีผลต่อการจัดการศึกษาในช่วง รัฐบาลนายธานินทร์ กรัยวิเชียร (พ.ศ.2519 – พ.ศ.2520) ซึ่งเป็นระยะเวลาที่มีการต่อต้านการขยายตัวของลัทธิคอมมิวนิสต์อย่างเข้มงวด และหลังจากรัฐบาลนี้สภาวะการณ์ความตึงเครียดทางการเมืองได้เริ่มเบาลง การใช้วิชาสังคมศึกษาในการสร้างพลเมืองดีของรัฐได้ลดความเข้มข้นลง แต่ยังคงบทบาทในการถ่ายทอดแนวคิดอุดมการณ์ของรัฐที่มุ่งเน้นสำนึกของความเป็นพลเมืองดี ความมั่นคงของชาติ และความสำคัญของสถาบันพระมหากษัตริย์ ให้เกิดมีในเยาวชนในฐานะพลเมืองเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน

²⁷ สุนีย์ สินธุเดชะ, การศึกษาและการวิเคราะห์แบบเรียนภาษาไทยระดับมัธยมศึกษาตอนต้นและตอนปลาย (จินตตามณี – หลักสูตรพุทธศักราช 2521 และ 2524). ภาควิชาสารัตถศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525, 2 – 3. (อ้างสืบมา)

²⁸ คำสั่งกระทรวงศึกษาธิการ ที่ วก.336/2518 เรื่อง การปรับปรุงแบบเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 ปีการศึกษา 2518 ลงวันที่ 23 พฤษภาคม 2518 และ คำสั่งกระทรวงศึกษาธิการ ที่ วก.161/2519 เรื่อง การปรับปรุงแบบเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย ปีการศึกษา 2519 ลงวันที่ 12 กุมภาพันธ์ 2519

²⁹ ประกาศกระทรวงศึกษาธิการ เรื่อง เพิ่มเติมรายวิชาในหมวดวิชาสังคมศึกษา หลักสูตรประโยคมัธยมศึกษาตอนปลาย พุทธศักราช 2518 ลงวันที่ 24 มีนาคม 2518

วิชาสังคมศึกษา : สื่อกกลางในการสร้างพลเมือง หลังเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519

วันที่ 6 ตุลาคม พ.ศ.2519 คณะปฏิรูปการปกครองแผ่นดินนำโดยพลเรือเอกสฤษดิ์ ชลออยู่ ทำการยึดอำนาจจากรัฐบาล ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช มีการประกาศยกเลิกรัฐธรรมนูญ พุทธศักราช 2517 ยุบเลิกรัฐสภาและพรรคการเมือง ฯลฯ โดยใช้เหตุผลเกี่ยวกับความวุ่นวายทางการเมือง ซึ่งเป็นแผนการของจักรวรรดินิยมคอมมิวนิสต์ที่จะเข้ายึดครองประเทศไทย ความระส่ำระสายเกิดขึ้นโดยทั่วไป เหตุการณ์เลวร้ายที่เกิดขึ้นย่อมทำให้รัฐบาลรักษาสถาบันการณบ้านเมืองไว้มิได้ตามวิถีทางรัฐธรรมนูญ³¹ และมีพระบรมราชโองการแต่งตั้งนายธานินทร์ กรัยวิเชียร เป็นนายกรัฐมนตรี³² ทั้งนี้รัฐบาลของนายธานินทร์ กรัยวิเชียรเน้นนโยบายความมั่นคงของประเทศเป็นนโยบายหลัก ส่วนประชาธิปไตยถือเป็นเรื่องรอง³³ รัฐบาลได้กำหนดแผนพัฒนาการเมืองให้เป็นประชาธิปไตย โดยใช้ระยะเวลาทั้งหมด 12 ปี นโยบายความมั่นคงที่ดำเนินการอย่างเข้มงวดก็คือการปราบปรามการกระทำอันเป็นคอมมิวนิสต์ มีการอบรมข้าราชการเพื่อให้ตระหนักถึงภัยคอมมิวนิสต์³⁴ รัฐบาลได้ดำเนินนโยบายชาตินิยมแบบขววจัด โดยเน้นหลัก “ไตรภักดิ์” ซึ่งภักดีต่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ อันเป็นสถาบันหลักของประเทศ³⁵ มีการปราบปรามและจับกุมผู้ต้องสงสัยว่ากระทำการอันเป็นคอมมิวนิสต์ ซึ่งหลังจากเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 ได้มีนิสิต นักศึกษาตลอดจนปัญญาชนหัวก้าวหน้า จำนวนมากหลบหนีออกสู่ชนบทไปสมทบกับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยในการต่อสู้กับรัฐบาลทั้งด้วยอาวุธสงครามและการปลุกฝังอุดมการณ์ลัทธิคอมมิวนิสต์ นอกจากนี้รัฐบาลไทยได้ดำเนินนโยบายแข็งกร้าวกับประเทศเพื่อนบ้าน เช่น ลาว เวียดนาม กัมพูชา ซึ่งมีการปกครองด้วยระบอบคอมมิวนิสต์

ในส่วนภาครัฐนอกจากการจัดอบรมข้าราชการให้ตระหนักถึงภัยคอมมิวนิสต์แล้ว ยังได้ออกมาตรการให้ข้าราชการแต่งเครื่องแบบไปทำงาน มีการเริ่มโครงการอาสาพัฒนาท้องถิ่นทุรกันดาร มีการเข้มงวดและ

³¹ราชกิจจานุเบกษา, แถลงการณ์ของคณะปฏิรูปการปกครองแผ่นดิน. เล่มที่ 93 ตอนที่ 120 (ฉบับพิเศษ หน้า 1, 12 - 13) 6 ตุลาคม 2519

³²ราชกิจจานุเบกษา, ประกาศพระบรมราชโองการ ตั้ง นายกรัฐมนตรี. เล่ม 93 ตอนที่ 124 (ฉบับพิเศษ) ประกาศ ณ วันที่ 10 ตุลาคม 2519

³³ชาน สุวรรณมงคล, ลัทธิการเมืองและยุทธศาสตร์การพัฒนาของไทย เอกสารการสอนชุดวิชา ลัทธิการเมืองและยุทธศาสตร์การพัฒนา หน่วยที่ 8 - 15. (นนทบุรี : โรงพิมพ์สุโขทัยธรรมาราช, 2532), 591.

³⁴ธานินทร์ กรัยวิเชียร, “คำปราศรัยและโอวาทของ ฯพณฯ นายธานินทร์ กรัยวิเชียร นายกรัฐมนตรี เนื่องในพิธีเปิดการอบรมข้าราชการกระทรวงศึกษาธิการ เรื่องความมั่นคงของชาติ ครั้งที่ 1/2520 วันที่ 23 เมษายน 2520 ณ หอประชุมโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้าฯ.” (เอกสารโรเนียว).

³⁵สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. คำแถลงนโยบายของรัฐบาล คณะรัฐมนตรี คณะที่ 39 นายธานินทร์ กรัยวิเชียร เป็นนายกรัฐมนตรี แถลงนโยบาย เมื่อวันที่ 29 ตุลาคม 2519. เข้าถึงเมื่อ 5 พฤษภาคม 2558. เข้าถึงได้จาก http://www.cabinet.thaigov.go.th/bb_main31.htm

ควบคุมเสรีภาพในการเสนอข่าวของสื่อสิ่งพิมพ์³⁶ และการแถลงนโยบายของรัฐบาลได้มุ่งเน้นใช้ระบบการศึกษาในการจัดการความรู้ความคิดของผู้คน³⁷ จะเห็นได้ว่าการศึกษายังคงสถานะเป็นเครื่องมือทางการเมืองของรัฐบาล โดยใช้การศึกษาในการแก้ไขปัญหาทางการเมือง และเพื่อรักษาเสถียรภาพของรัฐบาล นอกจากนี้ยังมีการออกนโยบายให้ข้าราชการกระทรวงศึกษาธิการดำรงตนเป็นแม่แบบในการประพฤติตนแก่ข้าราชการกระทรวงต่างๆ³⁸ ทั้งนี้เพื่อให้การปฏิบัติของข้าราชการนั้นสอดคล้องกับนโยบายทางการเมืองและการศึกษา

หนังสือถือเครื่องมือในการชี้นำสังคมอย่างชัดเจนดังเช่นกรณีนายภิญโญ สาธร รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ ได้สั่งการอนุมัติงบประมาณจำนวน 20 ล้านบาท³⁹ เพื่อนำมาจัดพิมพ์หนังสือเพื่อเชิดชูเกียรติ หรือเผยแพร่เกียรติคุณวีรบุรุษ วีรสตรีของชาติ และจัดพิมพ์หนังสือเพื่อเทิดทูนสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ออกแจกจ่ายตามส่วนราชการต่างๆ ทั่วประเทศ เพื่อทดแทนหนังสือที่มีเนื้อหาบั่นทอนความมั่นคงของชาติหรือเผยแพร่แนวคิดของลัทธิคอมมิวนิสต์ อันก่อให้เกิดความแตกแยกหรือก่อให้เกิดความปั่นป่วนกระด้างกระเดื่องและละเมิดต่อกฎหมาย⁴⁰ ทั้งนี้คณะปฏิรูปการปกครองแผ่นดินได้กำหนดให้กระทรวงมหาดไทยเป็นหน่วยงานดำเนินการเพื่อยึดทำลาย⁴¹ มาก่อนหน้านั้นแล้ว ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความพยายามในการกวาดล้างหนังสือที่มีเนื้อหาเป็นปฏิปักษ์ต่อความมั่นคงของรัฐ และเป็นการยืนยันถึงความสำคัญของหนังสือในฐานะสื่อที่เผยแพร่แนวคิด หรืออุดมการณ์ลงสู่ประชาชนได้เป็นอย่างดี

นอกจากนี้นายภิญโญ สาธร ยังได้สั่งการไม่ให้มีการสอนเนื้อหาเกี่ยวกับลัทธิการเมืองอื่นๆ นอกเหนือจากประชาธิปไตย และประการสำคัญที่เป็นเครื่องยืนยันถึงสถานะ และความสำคัญของวิชาสังคมศึกษาได้เด่นชัดที่สุดคือการประกาศใช้หลักสูตรประโยคมัธยมศึกษาตอนต้น หมวดวิชาสังคมศึกษา พุทธศักราช 2520⁴² ซึ่งมีการปรับปรุงเฉพาะหมวดวิชาสังคมศึกษาเท่านั้น เพื่อให้สนองตอบต่อนโยบายของรัฐบาล โดยบังคับ

³⁶ราชกิจจานุเบกษา, คำสั่งของคณะปฏิรูปการปกครอง ฉบับที่ 10. เล่ม 93 ตอน 121 (ฉบับพิเศษ) ประกาศ ณ วันที่ 7 ตุลาคม 2519

³⁷สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. คำแถลงนโยบายของรัฐบาล คณะรัฐมนตรี คณะที่ 39 นายธานินทร์ กรัยวิเชียร เป็นนายกรัฐมนตรี แถลงนโยบาย เมื่อวันที่ 29 ตุลาคม 2519. เข้าถึงเมื่อ 5 พฤษภาคม 2558. เข้าถึงได้จาก http://www.cabinet.thaigov.go.th/bb_main31.htm

³⁸ภิญโญ สาธร, คำบรรยายของนายภิญโญ สาธร รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ เรื่อง “การศึกษากับความมั่นคงของชาติ” ในการอบรมข้าราชการกระทรวงศึกษาธิการ เรื่องความมั่นคงของชาติ ครั้งที่ 1/2520 วันที่ 23 เมษายน 2520 ณ หอประชุมโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้าฯ (เอกสารโรเนียว).

³⁹เป็นเงินรายได้ของกระทรวงศึกษาธิการในการขายลิขสิทธิ์หนังสือแบบเรียนให้เอกชนไปดำเนินการจัดพิมพ์

⁴⁰กระทรวงมหาดไทย, “ประกาศกระทรวงมหาดไทย เรื่อง กำหนดชื่อเอกสารและสิ่งพิมพ์ที่ห้ามมิให้ผู้ใดมิไว้ในครอบครอง ลงวันที่ 2 สิงหาคม 2520

⁴¹ราชกิจจานุเบกษา, คำสั่งของคณะปฏิรูปการปกครอง ฉบับที่ 43. เล่ม 93 ตอน 134 (ฉบับพิเศษ หน้า 58) ประกาศ ณ วันที่ 21 ตุลาคม 2519

⁴²คำสั่งกระทรวงศึกษาธิการ ที่ วก.171/2520 เรื่อง ให้ใช้หลักสูตรประโยคมัธยมศึกษาตอนต้น หมวดวิชาสังคมศึกษา พุทธศักราช 2520 ลงวันที่ 25 มีนาคม 2520

ใช้แทนหลักสูตรประโยคมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2503 ตั้งแต่ปีการศึกษา 2520 เป็นต้นไปทุกระดับชั้น โดยที่ไม่มีการทยอยปรับเปลี่ยนที่ระดับชั้นตามปีการศึกษา ทั้งนี้เข้าใจได้ว่าเป็นภาวะเร่งด่วนซึ่งไม่สามารถรอเวลาได้

ปรากฏการณ์นี้ถือเป็นปรากฏการณ์สำคัญที่แสดงให้เห็นว่ารัฐได้ตระหนักถึงความสำคัญของวิชา สังคมศึกษาในฐานะเครื่องมือในการสื่อความเข้าใจระหว่างรัฐกับประชาชนผ่านระบบการศึกษา โดยที่หลักสูตรนี้ ได้มีข้อสังเกตสำคัญคือ ในคำชี้แจงของหลักสูตร ได้กำหนดให้มีการเรียนในวิชาหน้าที่พลเมืองและศีลธรรม สัปดาห์ละ 2 ชั่วโมง⁴³ ส่วนในวิชาอื่นของหมวดสังคมศึกษา เรียนสัปดาห์ละ 1 ชั่วโมง นอกจากนั้นยังได้อธิบายถึงการแบ่งเนื้อหาวิชาหน้าที่พลเมืองซึ่งแบ่งออกเป็น 9 หน่วย ได้แก่ หน่วยประชาธิปไตย หน่วยบทบาทและหน้าที่ของเรา หน่วยพระมหากษัตริย์ หน่วยชาติ หน่วยศาสนา หน่วยวัฒนธรรม หน่วยสหกรณ์และการปฏิรูปที่ดิน หน่วยการศึกษาเพื่ออาชีพ และหน่วยความรู้เกี่ยวกับกฎหมาย⁴⁴ ทั้งนี้เมื่อเปรียบเทียบกับหลักสูตรประโยคมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2503 แล้วพบว่าในหลักสูตรใหม่นี้มีเนื้อหาที่ครอบคลุมในเรื่องความสำคัญของสถาบันชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ตามหลักไตรภักดิ์ นอกจากนี้ยังได้กล่าวถึงลักษณะของแบบเรียนสังคมศึกษาผ่านสถานีโทรทัศน์ไว้อย่างน่าสนใจว่า

“...ลักษณะของแบบเรียนนั้นจะต้องเป็นไปในเชิงที่ยกย่องคนไทยเราเอง วีรบุรุษไทย ทหารไทย คนไทยธรรมดาสามัญที่ร่วมสร้างชาติไทยมาโดยตลอด แทนที่จะไปยกย่องชาวต่างชาติ ความจริงเรามีคนไทยอีกเป็นอันมากทั้งที่ได้สิ้นชีวิตไปแล้วและยังมีชีวิตอยู่ ซึ่งสิ่งเหล่านี้จะเข้ามาอยู่ในแบบเรียน เพื่อสร้างความรักชาติรักบ้านเมืองจะเห็นได้ว่าคนไทยนั้นมีดีๆ เป็นอันมาก ...จะต้องสนับสนุนหลักธรรมของศาสนาทุกศาสนา ...จะต้องให้เกิดความรัก ความเคารพ เทิดทูน ยึดมั่นในพระมหากษัตริย์เป็นที่สุด...”⁴⁵

ดังนั้นหลักสูตรประโยคมัธยมศึกษาตอนต้น พ.ศ.2520 หมวดวิชาสังคมศึกษาจึงเป็นเครื่องยืนยันถึงความสำคัญของวิชาสังคมศึกษาในฐานะเครื่องมือที่รัฐบาลใช้ในการสร้างพลเมืองให้เป็นแบบที่รัฐต้องการโดยเป็นครั้งแรกที่รัฐบาลได้แสดงความชัดเจนในการใช้วิชาสังคมศึกษาเพื่อสร้างพลเมืองดีตามกรอบความมั่นคงของรัฐ และต่อต้านลัทธิคอมมิวนิสต์อย่างแข็งกร้าว แทนการสร้างพลเมืองดีตามวิถีประชาธิปไตยตามที่เคยปรากฏในหลักสูตรก่อนหน้า อีกทั้งรัฐบาลได้ปลุกจิตสำนึกความเป็นชาตินิยมด้วยการยกเลิกแบบเรียนที่เน้นความเป็นเสรีนิยมที่เกินขอบเขตอันอาจกระทบต่อความมั่นคงแห่งรัฐ ลดฐานะของวิชาภาษาต่างประเทศลงเป็นเพียงวิชาเลือกเท่านั้น ตลอดจนไม่สนับสนุนให้มีการจัดกิจกรรมของนักเรียน นิสิต นักศึกษาทุกระดับ แต่สนับสนุนการใช้เพลง

⁴³ กระทรวงศึกษาธิการ, หลักสูตรประโยคมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2520 หมวดวิชาสังคมศึกษา. (กรุงเทพฯ : กระทรวงศึกษาธิการ), 2520, 9.

⁴⁴ กระทรวงศึกษาธิการ, หลักสูตรประโยคมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2520 หมวดวิชาสังคมศึกษา. (กรุงเทพฯ : กระทรวงศึกษาธิการ), 2520, ก.

⁴⁵ ภิญญู สาร, “คำแถลงนโยบายการจัดการศึกษาของรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ ทางสถานีโทรทัศน์ทุกช่องและสถานีวิทยุทุกสถานี คืนวันเสาร์ที่ 30 ตุลาคม 2519 เวลา 20.20 – 20.35.” ข่าวกระทรวงศึกษาธิการ 3 (พฤศจิกายน 2519), 3.

ปลุกใจ ละครปลุกใจให้รักชาติ การร้องเพลงชาติด้วยเสียงอันดัง การสร้างเสาธงชาติขนาดใหญ่ เป็นต้น⁴⁶ ซึ่งแนวคิดดังกล่าวผู้วิจัยพบว่าด้วยบริบททางการเมือง ความล่อแหลมต่อการคุกคามของลัทธิคอมมิวนิสต์ จึงนำไปสู่การใช้สารพัดวิธีในการสร้างจุดร่วมของชาติ เพื่อยึดเหนี่ยวจิตใจของผู้คนในชาตินั้นเอง

ด้วยการบริหารประเทศแบบขว้างจัด ซึ่งแสดงให้เห็นจากการใช้นโยบายการศึกษาในการต่อต้านลัทธิคอมมิวนิสต์ ซึ่งปลุกเร้าความรู้สึกชาตินิยมจนเกินขอบเขต หรือกรณีการสร้างจุดร่วมของชาติ ด้วยการสร้างเสาธงที่สูงที่สุดในประเทศบริเวณหน้ากระทรวงศึกษาธิการ สิ่งเหล่านี้ได้สะท้อนกลับมาเป็นผลเสียต่อรัฐบาล จนนำไปสู่การยึดอำนาจรัฐบาลนายธานินทร์ กรัยวิเชียร นำโดยพลเรือเอกสงัด ชลออยู่ในนามสภานโยบายแห่งชาติ เมื่อวันที่ 20 ตุลาคม 2520 และได้มีการแต่งตั้งพลเอกเกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์เป็นนายกรัฐมนตรีคนใหม่ ซึ่งเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญอีกช่วงระยะเวลาหนึ่งในการปฏิรูประบบการศึกษาไทยให้ค่อยๆ ปลดกระแสนความต้องการของรัฐบาลมาสู่ความต้องการของสังคมในระยะเวลาต่อมา

บทสรุป

การเมืองกับการศึกษายังคงสัมพันธ์เกี่ยวข้อมันมาโดยตลอด การศึกษาถือเป็นเครื่องมือของรัฐในการสร้างพลเมืองให้มีความรู้ แนวคิด ทักษะคิที่พึงปรารถนา เหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 ถือเป็นจุดสะท้อนให้เห็นถึงแนวคิดทางการเมืองของเยาวชน และผู้คนที่ผ่านระบบการศึกษาที่รัฐได้จัดขึ้น นับตั้งแต่สมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็นนายกรัฐมนตรีได้ประกาศใช้หลักสูตรมัธยมศึกษา พ.ศ.2503 ซึ่งเป็นหลักสูตรการศึกษาแผนใหม่ตามแนวทางเสรีนิยมประชาธิปไตย หากแต่ในความเป็นจริงรัฐบาลได้ใช้อำนาจในการจำกัดสิทธิ เสรีภาพ ในทางการเมืองของประชาชนส่งผลให้เกิดความย้อนแย้งทางความคิดจนนำไปสู่เหตุการณ์ 14 ตุลาคม 25 16 และรัฐบาลได้ดำเนินแนวนโยบายนี้อย่างต่อเนื่องตั้งแต่สมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ จนถึงจอมพลถนอม กิตติขจร

และด้วยวิชาสังคมศึกษามีขอบข่ายเนื้อหาที่ครอบคลุมการดำรงชีวิตของมนุษย์ ทั้งเรื่องวิถีชีวิตการอยู่ร่วมกันในสังคม ตลอดจนแนวคิดทางการเมือง เศรษฐกิจ วัฒนธรรม ฯลฯ ดังที่กล่าวในข้างต้น ทำให้วิชาสังคมศึกษามีสถานะเป็นสื่อกลางในการสร้างเสริมความรู้ ความคิดทางการเมือง และการเป็นพลเมืองดีของรัฐ โดยมีหลักสูตรการศึกษาซึ่งรัฐได้ใช้อำนาจบังคับใช้ตามกฎหมาย เป็นกรอบแนวคิดที่สอดแทรกอุดมการณ์ของรัฐที่สอดคล้องกับบริบททางการเมือง เศรษฐกิจ สังคมในแต่ละช่วงเวลาแต่ด้วยข้อจำกัดทางการเมืองบางประการส่งผลให้หลักสูตรการศึกษาไม่สอดคล้องกับสถานการณ์ ณ ปัจจุบันในช่วงเวลานั้นเท่าใดนัก

เหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 ถือเป็นปรากฏการณ์ที่รัฐได้ตระหนักการแสดงพลังทางการเมืองจนนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางการศึกษาหลายกรณี จนกล่าวได้ว่าบรรยากาศประชาธิปไตยได้นำไปสู่การแสดงแนวคิด ความเห็นที่มีต่อระบบการศึกษา ในหลากหลายโอกาส และความเบ่งบานของประชาธิปไตยในยุคหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 นั้นได้นำไปสู่เหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 ในที่สุดซึ่งเป็นเสมือนการแซ่แข่งบรรยากาศที่เข้าใจโดยทั่วไปว่าเป็นประชาธิปไตย มีภาพการปราบปรามการกระทำอันเป็นคอมมิวนิสต์อย่าง

⁴⁶ ภิญญา สาร, “การพัฒนาการเมืองโดยอาศัยการศึกษาทั้งในระบบโรงเรียนและนอกระบบโรงเรียนเป็นเครื่องมือ,”

เข้มงวด และเมื่อ พ.ศ.2520 วิชาสังคมศึกษาได้ถูกปรับปรุงหลักสูตรเพียงหมวดวิชาเดียวเพื่อเป็นการปลูกฝังแนวคิด “ไตรภักดิ์” ได้แก่ ภักดีต่อชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของวิชาสังคมศึกษาในการสร้างพลเมืองของรัฐตามแนวคิดที่รัฐต้องการ และหลังจากรัฐบาลนายธานินทร์ กรัยวิเชียรนี้ สภากรรมการมัธยมศึกษามั่นคงอันเนื่องมาจากลัทธิคอมมิวนิสต์เริ่มเบาบางลง หากแต่วิชาสังคมศึกษาที่ทำหน้าที่ในการสร้างพลเมืองดีของรัฐยังคงบทบาทในการถ่ายทอดแนวคิดอุดมการณ์ของรัฐที่มุ่งเน้นสำนึกของความเป็นพลเมืองดี ความมั่นคงของชาติ และความสำคัญของสถาบันพระมหากษัตริย์ ให้เกิดมีในเยาวชนในฐานะพลเมืองเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน

วิธีการศึกษา/การประเมินค่าหลักฐาน

บทความนี้เป็นการศึกษาด้วยประเด็นวิเคราะห์โดยใช้เอกสารชั้นต้น และเอกสารชั้นรองตามวิธีวิทยาการวิจัยทางประวัติศาสตร์ในเบื้องต้นมีการประเมินค่าหลักฐานอ้างอิงตามระเบียบวิธีวิจัยทางประวัติศาสตร์ 5 ขั้นตอน นอกจากนั้นยังได้รับการตรวจสอบจากอาจารย์ที่ปรึกษา และผู้เชี่ยวชาญทางประวัติศาสตร์จนสามารถนำไปสู่ประเด็นวิเคราะห์ได้

เอกสารอ้างอิง

ภาษาไทย

กรมวิชาการ. “แผนแก้ไขแบบเรียนของกรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ,”วารสารห้องสมุด

18 (กรกฎาคม – สิงหาคม 2517)

กระทรวงมหาดไทย. “ประกาศกระทรวงมหาดไทย เรื่อง กำหนดชื่อเอกสารและสิ่งพิมพ์ที่ห้ามมิให้ผู้ใดมิไว้

ในครอบครอง ลงวันที่ 2 สิงหาคม 2520

กระทรวงศึกษาธิการ. หลักสูตรประโยคมัธยมศึกษาตอนปลาย พุทธศักราช 2518. กรุงเทพฯ :

กระทรวงศึกษาธิการ, 2518.

_____. หลักสูตรประโยคมัธยมศึกษาตอนปลาย (ม.ศ.4-5-6) พุทธศักราช 2503. กรุงเทพฯ : (ม.ป.พ.), 2508.

_____. หลักสูตรประโยคมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2520 หมวดวิชาสังคมศึกษา. กรุงเทพฯ: กระทรวงศึกษาธิการ, 2520.

_____. หลักสูตรประโยคมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2520 หมวดวิชาสังคมศึกษา. กรุงเทพฯ: กระทรวงศึกษาธิการ, 2520, ก.

_____. หลักสูตรประโยคมัธยมศึกษาตอนต้น (ม.ศ.1-2-3) พุทธศักราช 2503. กรุงเทพฯ: (ม.ป.พ.), 2508.

_____. หลักสูตรประโยคมัธยมศึกษาตอนปลาย พุทธศักราช 2518. กรุงเทพฯ: กระทรวงศึกษาธิการ, 2518.

คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. “การส่งเสริมประชาธิปไตยในโรงเรียน,” วารสารการศึกษาแห่งชาติ
10 (มิถุนายน – กรกฎาคม 2517)

_____ . “โครงการศูนย์ส่งเสริมการเผยแพร่ประชาธิปไตย,” วารสารการศึกษาแห่งชาติ
9 (กุมภาพันธ์ – มีนาคม 2517)

คำสั่งกระทรวงศึกษาธิการ ที่ วก.10/2518 เรื่อง ให้ใช้หลักสูตรประโยคมัธยมศึกษาตอนปลาย พุทธศักราช
2518 ลงวันที่ 8 มกราคม 2518

_____ . ที่ วก.161/2519 เรื่อง การปรับปรุงแบบเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย ปีการศึกษา 2519
ลงวันที่ 12 กุมภาพันธ์ 2519

_____ . ที่ วก.171/2520 เรื่อง ให้ใช้หลักสูตรประโยคมัธยมศึกษาตอนต้น หมวดวิชาสังคมศึกษา
พุทธศักราช 2520 ลงวันที่ 25 มีนาคม 2520

คำสั่งกระทรวงศึกษาธิการ ที่ วก.336/2518 เรื่อง การปรับปรุงแบบเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 ปีการศึกษา
2518 ลงวันที่ 23 พฤษภาคม 2518

คุณหญิงอัมพร มีสุข. “คำบรรยายเรื่องแนวคิดบางประการเกี่ยวกับการปฏิรูปการศึกษา,” ณ ห้องประชุมศุภมิตร
วันที่ 29 มิถุนายน 2517 ในการสัมมนาเรื่องการศึกษาเพื่อมวลชน ณ โรงแรมสมิทธา สงขลา
วันที่ 4 – 7 สิงหาคม 2517 กรมวิชาการกระทรวงศึกษาธิการ. กรุงเทพฯ: ประเสริฐการพิมพ์, 2517.

จรรยา วงศ์สายัณห์. ระบบการศึกษาไทยในระบอบรัฐธรรมนูญ ช่วง พ.ศ.2475 - 2520.

อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพพระนครนายจรรยา วงศ์สายัณห์ ณ เมรุหลวงหน้าพลับพลา
อิสริยาภรณ์ 8 พฤษภาคม 2532.

ดวงกมล วานิช, “ความคิดเห็นของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นในโรงเรียนสาธิตต่อการสอนวิชาหน้าที่
พลเมือง” วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2517.

ธานินทร์ กรัยวิเชียร. “คำปราศรัยและโอวาทของ ฯพณฯ นายธานินทร์ กรัยวิเชียร นายกรัฐมนตรี เนื่องในพิธี
เปิดการอบรมข้าราชการกระทรวงศึกษาธิการ เรื่องความมั่นคงของชาติ ครั้งที่ 1/2520
วันที่ 23 เมษายน 2520 ณ หอประชุมโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้าฯ.” (เอกสารโรเนียว).

ปธาน สุวรรณมงคล. ลัทธิการเมืองและยุทธศาสตร์การพัฒนาของไทย เอกสารการสอนชุดวิชา ลัทธิการเมือง
และยุทธศาสตร์การพัฒนา หน่วยที่ 8 – 15. นนทบุรี : โรงพิมพ์สุโขทัยธรรมาธิราช, 2532.

ประกาศกระทรวงศึกษาธิการ เรื่อง เพิ่มเติมรายวิชาในหมวดวิชาสังคมศึกษา หลักสูตรประโยคมัธยมศึกษา
ตอนปลาย พุทธศักราช 2518 ลงวันที่ 24 มีนาคม 2518

ประชาชาติรายสัปดาห์. “ชำแหละหลักสูตรการศึกษาไทย,” นิตยสารการโฉมหน้าการศึกษา – ชำแหละหลักสูตร
ณ หอประชุมใหญ่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ประชาชาติ 2 (เมษายน 2518)

พรศักดิ์ ผ่องแผ้ว และสายทิพย์ สุกติพันธ์. การเมืองของเด็ก กระบวนการสังคมปริศนากองการเมือง.
กรุงเทพฯ: เจ้าพระยาการพิมพ์, 2526.

- ไพฑูริย์ สีนลาร์ตัน.การศึกษาเพื่อความเป็นธรรม เสรีภาพและประชาธิปไตย เอกสารการสอนชุดวิชา
ภาษาไทยกับการปรับประเทศให้ทันสมัย หน่วยที่ 10 – 15. นนทบุรี: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย
สุโขทัยธรรมาธิราช, 2534.
- ภิญโญ สาธร. “การพัฒนาการเมืองโดยอาศัยการศึกษาทั้งในระบบโรงเรียนและนอกระบบโรงเรียนเป็นเครื่องมือ”
ประชาศึกษา 29 (พฤศจิกายน 2520), 24.
- ภิญโญ สาธร. “คำแถลงนโยบายการจัดการศึกษาของรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ ทางสถานีโทรทัศน์
ทุกช่องและสถานีวิทยุทุกสถานี คืนวันเสาร์ที่ 30 ตุลาคม 2519 เวลา 20.20 – 20.35.”
ข่าวกระทรวงศึกษาธิการ 3 (พฤศจิกายน 2519), 3.
- _____. คำบรรยายของนายภิญโญ สาธร รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ เรื่อง “การศึกษากับความ
มั่นคงของชาติ” ในการอบรมข้าราชการกระทรวงศึกษาธิการ เรื่องความมั่นคงของชาติครั้งที่ 1/2520
วันที่ 23 เมษายน 2520 ณ หอประชุมโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้าฯ (เอกสารโรเนียว).
- ราชกิจจานุเบกษา. คำสั่งของคณะปฏิรูปการปกครอง ฉบับที่ 10. เล่ม 93 ตอน 121 (ฉบับพิเศษ)
ประกาศ ณ วันที่ 7 ตุลาคม 2519
- ราชกิจจานุเบกษา. คำสั่งของคณะปฏิรูปการปกครอง ฉบับที่ 43. เล่ม 93 ตอน 134 (ฉบับพิเศษ หน้า 58)
ประกาศ ณ วันที่ 21 ตุลาคม 2519
- _____. แถลงการณ์ของคณะปฏิรูปการปกครองแผ่นดิน. เล่มที่ 93 ตอนที่ 120 (ฉบับพิเศษ หน้า 1,
12 - 13) 6 ตุลาคม 2519
- _____. ประกาศพระบรมราชโองการ ตั้ง นายกรัฐมนตรี. เล่ม 93 ตอน 124 (ฉบับพิเศษ)
ประกาศ ณ วันที่ 10 ตุลาคม 2519
- วิชัย ตันศิริ. “การศึกษากับการพัฒนาความคิดทางการเมือง,” ศูนย์ศึกษา 18 (ตุลาคม – ธันวาคม 2515)
- สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. คำแถลงนโยบายของรัฐบาล คณะรัฐมนตรี คณะที่ 39 นายธานินทร์ กรัยวิเชียร
เป็นนายกรัฐมนตรี แถลงนโยบาย เมื่อวันที่ 29 ตุลาคม 2519 [ออนไลน์]. เข้าถึง
เมื่อ 5 พฤษภาคม 2558. เข้าถึงได้จาก http://www.cabinet.thaigov.go.th/bb_main31.htm
- สุนีย์ สีนธูเดชะ. การศึกษาและการวิเคราะห์แบบเรียนภาษาไทยระดับมัธยมศึกษาตอนต้นและตอนปลาย
(จินตตามณี – หลักสูตรพุทธศักราช 2521 และ 2524). ภาควิชาสารัตถศึกษา คณะครุศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525. (อัดสำเนา)
- สุมน อมรวิวัฒน์. “หนังสือแบบเรียนสังคมศึกษามนตราที่คล้ายความหลัง,” ปาจารย์สาร 3,
9 (มกราคม – มีนาคม 2517)